

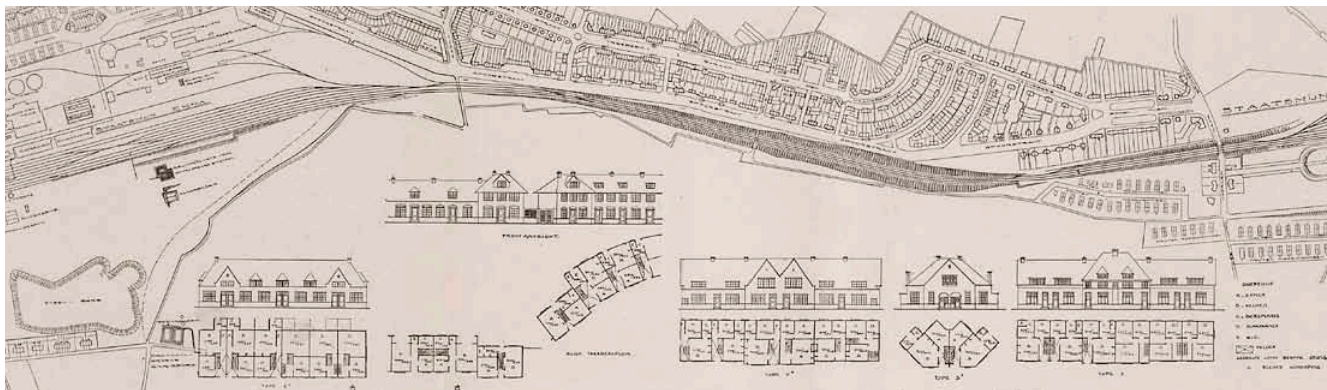
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Beschermde stads- en dorpsgezichten

Nederland kent meer dan vierhonderd rijksbeschermde stads- en dorpsgezichten. Deze gids licht de achtergrond hiervan toe. Hoe kan de cultuurhistorische waarde van deze gebieden behouden blijven?

GIDS WETTEN EN REGELINGEN 1 | 2012

Eerherstel en nieuw elan

In 1965 kondigde minister van Economische Zaken Joop den Uyl in een beroemd geworden toespraak de sluiting van de Limburgse steenkolenmijnen aan. Met de operatie 'Van zwart naar groen' werden veel herinneringen aan het mijnbouwverleden gewist. Dit tot verdriet van menig oud-mijnwerker. Rond de eeuwwisseling ontstond er weer belangstelling voor het mijnverleden. Zo ook voor de mijnkolonie, de woonwijk voor mijnwerkers. In de periode 1900-1940 werden er rond de veertig gebouwd in de Oostelijke Mijnstreek. In 2009 zijn de mijnkoloniën in Brunssum aangewezen als beschermd gezicht. Dit werd door veel oud-mijnwerkers gezien als eerherstel. De wethouder van Brunssum verwoordde het als volgt: 'De herwaardering van het mijnbouwverleden geeft nieuwe impulsen. De status geeft hernieuwde trots en een nieuw elan aan Brunssum.' De gemeente zet zich actief in om bewoners te ondersteunen. Standaardbouwplannen die aansluiten op het karakter van de wijken zijn beschikbaar. Bewoners hoeven geen leges te betalen voor vergunningen.

Fragment van het bebouwingsplan uit 1918 voor de mijnkolonie Treebeek-Haansberg in Brunssum

INLEIDING

Een rijksbeschermd stads- of dorpsgezicht is een landelijke erkenning van de bijzondere cultuurhistorische waarde van een gebied. De bewoners zijn vaak zeer begaan met hun beschermde gezicht. Dat blijkt ook uit de vele organisaties die op dit terrein actief zijn, zoals Stichting Beschermd Dorpsgezicht Amsterrade of Stichting Beschermd Stadsgezicht Schiedam. Omdat historische gebieden gewilde plekken zijn om in te wonen, zijn de bewoners eerder bereid te investeren in het behoud van hun culturele erfgoed.

Beschermd gezichten hebben ook toeristische aantrekkingskracht. In dorpen kan het gaan om kleinschalig cultuurtoerisme en in de buurt van steden om drukbezochte recreatiegebieden. Nederlandse stadsgezichten zijn internationaal gezien belangrijke trekpleisters. Dit zorgt voor extra inkomsten voor overheden en bedrijven. Uit onderzoek blijkt dat de vastgoedwaarde van panden in beschermde gezichten hoger ligt dan erbuiten. Investeren in het behoud van historische gebieden loont. Voor wie meer wil weten: het boekje *Eigen haard is goud waard* geeft meer inzicht in de economische baten van cultureel erfgoed. Dit boekje is te downloaden van www.cultureelerfgoed.nl.

WAT ER BESCHERMD WORDT

Nederland kent meer dan vierhonderd rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten. Op grond van artikel 35 van de Monumentenwet 1988 kan het Rijk hen aanwijzen. Stads- en dorpsgezichten worden in deze wet omschreven als

'groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden'.

Gebieden met alleen natuurwaarden of landschappelijke kwaliteiten kunnen niet beschermd worden als gezicht. Wel kunnen landelijke gebieden er onderdeel van uitmaken. Dit is het geval wanneer er een duidelijke historisch-functionele en visuele relatie is met een bebouwingkern of bebouwingpatroon. Zo zijn de schootsvelden ten zuiden van de vestingstad Den Bosch onderdeel van het beschermd stadsgezicht.

HISTORISCHE ONTWIKKELING

Al voor de Tweede Wereldoorlog bestonden er initiatieven om historische steden en dorpen te behouden. Monumentenzorg, Heemschut, architecten en schoonheidscommissies zetten zich in om veranderingen zo goed mogelijk in te passen. In de aanloop naar de Monumentenwet van 1961, de voorloper van de Monumentenwet 1988, richtte de aandacht zich in eerste instantie op individuele bouwwerken. Tegelijkertijd groeide het besef dat behoud daarvan gebaat is bij aandacht voor hun omgeving. Daarom werd besloten het beschermd stads- of dorpsgezicht als instrument in de Monumentenwet van 1961 op te nemen. Het Rijk is vervolgens gebieden als beschermd gezicht aan gaan wijzen. Daarbij stond de bouwgeschiedenis tot 1850 centraal.

Jaren zestig

Het accent bij de eerste gezichten lag op de beeldkwaliteit. Dit leidde tot de aanwijzing van groepjes schilderachtige oude gebouwen, bijvoorbeeld rond een kerk. Deze gebieden konden op brede waardering in de samenleving rekenen. Voor veel andere gebieden lag bescherming lastiger. Legio historische dorps- en stadskernen lagen er in de jaren zestig vervalven bij. Modernisering en schaalvergroting in de landbouw maakten talrijke historische gebouwen in dorpen overbodig. In binnensteden waren de huizen in slechte staat. De aanleg van moderne woonwijken zorgde voor een vlucht uit de binnenstad. Stadsbesturen ontwikkelden plannen om hun binnensteden rigoureuus te moderniseren, de zogenaamde 'cityvorming'. Historische gebouwen, veelal verkrot, en historische straten en stegen moesten daarvoor wijken.

Stimulans voor toerisme

Het vestingstadje Bourtange werd aan het einde van de zestiende eeuw gebouwd op last van Willem van Oranje. Het maakte deel uit van de verdedigingslinie langs de oostgrens van de jonge Republiek. In 1742 werd een aantal buitenwerken aangelegd, waarmee de vesting haar grootste omvang bereikte. Na 1870 werd de fortificatie ontmanteld. De poorten werden gesloopt en de wallen geslecht. Na de Tweede Wereldoorlog ging het slecht met het dorp. De economie stagneerde, de bevolking daalde en met de sluiting van het douanekantoor en het gemeentelijke politiebureau verdween een deel van de werkgelegenheid. In 1964 werd een werkgroep opgericht die zich ten doel stelde de vesting te reconstrueren zoals zij in 1742 was. Door het cultuurtourisme te stimuleren kon het leeglopende dorp een nieuwe impuls krijgen. In 1967 werd Bourtange beschermd gezicht. De reconstructie kwam op gang in 1972 en is nu nagenoeg voltooid. Bourtange is een toeristische attractie van betekenis geworden.

De vesting Bourtange is tegenwoordig een toeristische trekpleister in Oost-Groningen

Jaren zeventig

In de jaren zeventig groeide het verzet tegen de sloop van historische gebieden. Dit vergrootte het draagvlak voor beschermde stads- en dorpsgezichten. Er werden rehabilitatieplannen ontwikkeld om de historische kernen op te knappen. Workum is hier een voorbeeld van. Reconstructies van het historische beeld, zoals in Bourtange, Orvelte en Heusden, werden uitgevoerd als werkgelegenheidsproject om de lokale economie te stimuleren. In de binnensteden richtten speciale organisaties zich op de restauratie van vervallen historische panden. Veel van deze stadsherstelorganisaties spelen nu nog steeds een belangrijke rol. Bij de stadsvernieuwing werd de historische factor een volwaardig belang. Stadswijken als het Stokstraatkwartier in Maastricht en het Bergkwartier in Deventer zijn op deze manier behouden gebleven.

Jaren tachtig

Eind jaren zeventig en begin jaren tachtig werd er een groot aantal gezichten aangewezen. Deze werden volgens de toenmalige cultuurhistorische inzichten benaderd. Lag het accent aanvankelijk op de beeldkwaliteit, nu werd er ook gekeken naar opzet en typologie van een dorp, stad of stadsdeel. Deze bepalen minstens zo sterk het historische karakter. De ruimtelijke structuur werd richtinggevender dan bij de oudere gezichten. Tot de bescherming konden

De structuur van het Noord-Hollandse dorpsgezicht Twisk wordt bepaald door de lange Dorpsstraat met Twiskerdijk-sloot en statige boerderijen

FOTO AEROPHOTO EELDE

nu ook niet-bebouwde onderdelen behoren, zoals parken, grachten en landelijke verkavelingen. Deze verschuiving van beeld- naar structuurdenken heeft doorwerking gehad in de definitie van het begrip stads- en dorpsgezichten in de herziene Monumentenwet 1988.

Jaren negentig tot nu

In de jaren negentig is er een begin gemaakt met het inventariseren van potentiële beschermde gezichten uit latere bouwperiodes. In samenwerking met provincies en gemeenten heeft het Rijk de bijzondere gebieden uit 1850-1940 onderzocht. Daarvan is er een aantal geselecteerd en aangewezen als beschermd gezicht. In plaats van historisch gegroeide stads- en dorpskernen werden nu ook volledig ontworpen gebieden beschermd. Voorbeelden zijn de villawijken in Hilversum en het tuindorp Vreewijk in Rotterdam. Verder zijn er bijzondere cultuurlandschappelijke ensembles beschermd, zoals de landgoederenzone in Wassenaar en delen van de militaire zones Grebbelinie en Nieuwe Hollandse Waterlinie.

AANWIJZINGBESLUIT

Het aanwijzingsbesluit voor een beschermd gezicht bestaat uit drie documenten: het besluit tot aanwijzing zelf, een kaart met de begrenzing en een toelichting. Deze documenten zijn te downloaden via www.cultureelerfgoed.nl. De toelichting bevat de onderbouwing van de aanwijzing. Zij beschrijft de geschiedenis, het huidige karakter en de cultuurhistorische waarde van het gebied.

Er bestaan drie typen toelichtingen. De eerste generatie, van gezichten die in de jaren zestig en zeventig zijn aangewezen, is beknopt. Meestal worden de beeldkwaliteit en schoonheid van het gebied beschreven. De toelichtingen van de gebieden die eind jaren zeventig en begin jaren tachtig werden aangewezen zijn uitgebreider. Zij gaan meer in op de historisch-ruimtelijke ontwikkeling en het

Ook de fraai bewaard gebleven verdedigingsgordel is onderdeel van het beschermde gezicht van vestingstad Naarden

bebouwingspatroon. De gebieden die rond de eeuwwisseling zijn aangewezen hebben toelichtingen die gedetailleerder zijn. Deze zijn meer op de architectonische en stedenbouwkundige vormgeving gericht. Waardering voor ontworpen ensembles neemt hier een belangrijke plaats in. Het aanwijzingsbesluit kan niet zomaar gewijzigd worden. Dit kan alleen als er een nieuw besluit op grond van artikel 35 van de Monumentenwet 1988 wordt genomen.

HOE ER BESCHERMD WORDT

De status beschermd gezicht is gericht op het maken van afspraken over de omgang met het erfgoed. Kern is dat er bij ontwikkelingen rekening wordt gehouden met de cultuurhistorische waarde van het gezicht. Dat wordt als volgt gerealiseerd.

Bestemmingsplan

De aanwijzing als beschermd gezicht verplicht de gemeente een ‘beschermend bestemmingsplan’ vast te stellen. Dit is bepaald in artikel 36 van de Monumentenwet 1988. Meer informatie vindt u in de gids *Stads- en dorpsgezichten en het bestemmingsplan*.

Vergunning voor slopen

In een beschermd gezicht is een vergunning van de gemeente nodig voor het slopen van een bouwwerk. Dit volgt uit artikel 2.1 lid 1 onder h van de *Wet algemene bepa-*

lingen omgevingsrecht (Wabo). De vergunning kan op grond van artikel 2.16 van de *Wabo* worden geweigerd als er niet aannemelijk wordt gemaakt dat er een ander bouwwerk voor in de plaats komt. Ook kan de vergunning op grond van artikel 3.4 lid 1 van de *Wabo* worden aangehouden, dus voorlopig nog niet verleend, als er voor het vervangende bouwwerk nog geen omgevingsvergunning is verleend. Zo kunnen braakliggende terreinen worden voorkomen. Het bouwplan kan worden getoetst aan het beschermende bestemmingsplan en bijvoorbeeld de welstandsnota.

Vergunning voor bouwen

In een beschermd gezicht is voor een aantal bouwactiviteiten een vergunning nodig. Zo kan er rekening worden gehouden met het karakter van het gezicht. Gemeenten kunnen hier beleid voor ontwikkelen, zoals het welstandsbeleid. Meer hierover is te lezen in het informatieblad voor eigenaren *Monumenten en beschermde gezichten: Vergunningvrije werkzaamheden* en de brochure *Vergunningvrij: Informatie voor professionals*, beide te vinden op www.cultureelerfgoed.nl.

BEHOUD EN ONTWIKKELING

Ruimte geven aan ontwikkelingen kan bijdragen aan het behoud van het karakter van een beschermd gezicht. Veranderingen zijn vaak nodig om te voldoen aan hedendaagse eisen van wonen, werken en recreëren.

Rehabilitatie historische stadskern

Het stadje Workum ligt in zuidwest-Friesland. Het ontwikkelde zich langs de Wijmerts, de vaarweg naar de Zuiderzee. Voorafgaand aan de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht werd er eind jaren zeventig een rehabilitatieplan vastgesteld. Het verval van de historische kern werd tegengegaan, de historische stedenbouwkundige structuur en waardevolle panden in stand gehouden. Vooral de woon- en centrumfuncties vasthouden was belangrijk. Woningen konden worden opgeknapt met subsidie. Woningen die een bijdrage leverden aan het stadsgezicht kwamen in aanmerking voor extra subsidie voor de instandhouding van monumentale onderdelen. Ook sommige werkzaamheden in het openbare gebied zijn verricht met subsidie. Tussen 1977 en 1997 is de rehabilitatie uitgevoerd. De markt is autovrij gemaakt en heringericht met terrassen en leilinden. Honderden woningen zijn ingrijpend gerestaureerd, onder meer met steun van de in 1985 opgerichte Stichting Stadsherstel Workum.

Een plattegrond van Workum uit 1977, met te rehabiliteren panden die voor subsidie in aanmerking kwamen

Ontwikkelingen houden gebieden levendig. Het instrument beschermd gezicht beoogt dat veranderingen op een goede manier worden ingepast. Dit wordt bereikt door bepaalde kenmerken nauwgezet in acht te nemen, zoals de rooilijn, de bouwhoogte en de situering van nieuwe bebouwing.

Niet bevroren

Al bij de voorbereiding van de *Monumentenwet* in de jaren vijftig werd er nagedacht over de relatie tussen behoud en ontwikkeling. In de memorie van toelichting bij die wet staat: 'Het ligt geenszins in de bedoeling dergelijke stads- en dorpsgezichten te „bevroren” in de toestand, waarin zij zich bevinden. Het streven moet erop gericht zijn, dat wenselijke of noodzakelijke veranderingen slechts geschieden op zodanige wijze, dat het aspect van het geheel niet, of althans zo weinig mogelijk, schade lijdt.'

Bevroren werd als irreëel gezien, maar tegelijkertijd voor bepaalde uitzonderingen ook niet uitgesloten. Dit geldt

nog steeds. Nieuwe gebouwen zijn goed inpasbaar in stadsgezichten, zoals in de binnenstad van Maastricht te zien is. Nieuwbouw op een beeldbepalende locatie in een zeer gave historische dorpskern wordt daarentegen meestal als minder wenselijk beschouwd.

Karakter als basis

De standaardformulering over het samengaan van behouden en ontwikkelen in gezichten luidt: 'Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.' De benadering heeft aan de basis gestaan van de in 1999 door het Rijk vastgestelde *Nota Belvedere*. Sindsdien wordt er gesproken over 'behoud door ontwikkeling' of 'het behouden, versterken en benutten van de cultuurhistorische waarde'.

Stedenbouwkundige inpassing

Het stadhuis van Maastricht is ontworpen door de zeventiende-eeuwse architect Pieter Post. Achter het stadhuis stonden tot in het begin van de huidige eeuw twee stadskantoren uit de jaren zestig, aan een nieuw gebaande doorgaande weg tussen de Markt en de Maas. Daarna is hier een ander gebouwencomplex gerealiseerd, Mosae Forum, ontworpen door de architecten Jo Coenen en Bruno Albert. Het bestaat uit moderne stadskantoren, een nieuwe raadzaal, winkels, horeca en woningen. De raadzaal heeft een plek gekregen aan de Marktzijde, zoals alle belangrijke gebouwen in dit beschermde stadsgezicht van Maastricht aan pleinen staan. De oorspronkelijke beslotenheid van de Markt is voor een deel hersteld. De nieuwbouw volgt de historische rooilijn en sluit in schaal aan op de bebouwing van de omgeving. Het dominante beeld van het oude stadhuis op de Markt is hiermee gehandhaafd. Mosae Forum is een fraaie eigentijdse toevoeging in de Maastrichtse historische binnenstad. Vanwege de verschillende functies en zorgvuldige vormgeving is het een attractie op zich geworden.

Goede balans

Er kan spanning bestaan tussen het fysieke behoud van het gezicht en de functionele ontwikkeling ervan. In veel kleine agrarische dorpsgezichten bijvoorbeeld is de oorspronkelijke functie verdwenen. Nieuwe functies vragen om aanpassingen die zich niet altijd verhouden met het oorspronkelijke agrarische karakter. Om een gebied vitaal te houden zijn er soms verregaande ingrepen nodig. Bijvoorbeeld als een historisch gebouw leegstaat en een nieuwe bestemming krijgt met nieuwbouw.

Een ander voorbeeld betreft reconstructies van verdwenen structuren of gebouwen. Sommigen vinden dat reconstructies onvoldoende recht doen aan de maatschappelijke dynamiek en het 'normale' functioneren van een stad of dorp.

De nieuwbouw van het moderne winkel- en kantorencomplex Mosae Forum sluit goed aan bij het besloten karakter van de Markt van Maastricht

Veenkolonie Hele-
naveen in Noord-
Brabant kwam in
de negentiende
eeuw tot stand
langs de nieuw
aangelegde Hele-
navaart en is nu
een beschermd
dorpsgezicht

Het Bergkwartier
in Amersfoort is
een villapark
dat vanaf 1900
bebouwd is

Criteria voor het bepalen van de waarde van een gezicht

I Cultuurhistorische waarde

1. Belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van een culturele, sociaal-economische of geestelijke ontwikkeling.
2. Belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van een geografische, landschappelijke of bestuurlijke ontwikkeling.
3. Belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van een technische, structurele of functionele ontwikkeling.
4. Belang van het gebied wegens innovatieve waarde of pionierskarakter.

II Historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde

1. Belang van het gebied voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening of stedenbouw.
2. Belang van het gebied wegens de bijzondere samenhang tussen functies, schaal en verschijningsvorm van bebouwing, wegen, wateren, groenvoorziening en open ruimten in relatie tot de regionale of lokale ontwikkelingsgeschiedenis.
3. Belang van het gebied wegens hoogwaardige ruimtelijke, esthetische of functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept.
4. Belang van het gebied wegens bijzondere verkaveling, inrichting van de openbare ruimte of specifieke functies.

III Situationele waarde

1. Belang van het gebied wegens de bijzondere samenhang van historisch-ruimtelijke, structurele, esthetische of functionele kwaliteiten van bebouwde en onbebouwde ruimten in relatie tot hun stedelijke of landschappelijke omgeving.
2. Belang van het gebied wegens de hoogwaardige kwaliteiten van de bebouwing en hun groepering in relatie met groenvoorziening, wegen, wateren of terreingesteldheid.

IV Gaafheid of herkenbaarheid

1. Belang van het gebied wegens de herkenbaarheid of gaafheid van de oorspronkelijke historisch-ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel.
2. Belang van het gebied wegens de architectonische gaafheid van de oorspronkelijke bebouwing.
3. Belang van het gebied wegens de structurele of visuele gaafheid van de stedelijke of landschappelijke omgeving.

V Zeldzaamheid

1. Belang van het gebied wegens de unieke verschijningsvorm vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel of landschappelijk oogpunt.
2. Uitzonderlijk belang van het gebied wegens een of meer onder I t/m IV genoemde kwaliteiten.

Anderen zullen het juist toejuichen, omdat zij hierin het herstel van het historische beeld en het versterken van het bijzondere karakter zien. Voor het beschermde gezicht is het van belang een goede balans te vinden. Het gaat erom veranderingen zo te begeleiden dat historische kenmerken en nieuwe ontwikkelingen op een bevredigende manier samengaan.

DE CULTUURHISTORISCHE WAARDE

Voor de aanwijzing van beschermde gezichten zijn waarderingscriteria uitgewerkt. Onderscheiden worden cultuurhistorische waarde, historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde, situationele waarde, gaafheid of herkenbaarheid en zeldzaamheid. Als verzamelterm wordt vaak alleen cultuurhistorische waarde gehanteerd, zo ook in deze gids. De waarderingscriteria zijn ook goed hanteerbaar bij de aanwijzing van gemeentelijke beschermde gezichten.

In de toelichting op het aanwijzingsbesluit wordt de cultuurhistorische waarde aangegeven. Soms is die informatie te globaal om leidend te kunnen zijn bij transities in het gebied. Vooral de oude toelichtingen zijn vaak beknopt en geven daardoor weinig aanknopingspunten. Ook kan de waardering voor bepaalde cultuurhistorische elementen in de loop der tijd veranderen. Daarom is het soms nodig een aanvullende waardebeoordeling op te stellen.

Beeld, structuur en functie

Gaat het bij een beschermd gezicht om het beeld, de structuur of de functie? Het zijn drie componenten waarvan de samenstelling van gezicht tot gezicht verschilt. Op het voormalige visserseiland Marken bijvoorbeeld zijn de kleur en het materiaal van de houten huizen beeldbepalend. De architectuurhistorische waarde, ofwel het beeld, is hier dus van essentiële betekenis. In de twintigste-eeuwse veenontginning van Ravenswoud in Friesland gaat het juist om de samenhang tussen de bebouwing en de landschappelijke structuur. In een negentiende-eeuwse stedelijke uitbreidingswijk ligt de situatie weer anders. Daar zijn het vooral de functies van verkeer, wonen en stedelijke voorzieningen die de stedenbouwkundige structuur en het bebouwingsbeeld bepalen.

In Den Helder zijn naar aanleiding van de aanwijzing van het beschermde stadsgezicht Stelling Den Helder ansichtkaarten uitgegeven

KAART GEMEENTE DEN HELDER

Aanvullende waardebepalingen

Aanvullende bepalingen van de cultuurhistorische waarde zijn gedetailleerder dan de toelichting op het aanwijzingsbesluit. Zo wordt duidelijk hoe de waarde zich ruimtelijk manifesteert en wat precies de kenmerkende elementen zijn. In dergelijke analyses worden historische kenmerken betrokken als opvallende oriëntatiepunten, beeldbepalende panden, het stratenpatroon, het rooilijnbeloop, de bouwmassa, dakvormen, waterstructuren, laanbeplanting, tuinen, pleinen, bruggen en zichtlijnen. Een waarderingskaart is een goede leidraad om het ruimtelijke beleid op af te stemmen. De zogenaamde 'architectuurordekaarten' in Amsterdam zijn hier een fraai voorbeeld van.

PLANVORMING EN BELEID

Het bepalen van de waarde is het startpunt. In het beschermende bestemmingsplan wordt het gezicht juridisch verankerd en wordt duidelijk waar rekening mee moet worden gehouden bij bouwplannen en omgevingsvergunningen. Naast bestemmingsplannen kent Nederland meer planvormen en beleidsinstrumenten waarin het beschermde gezicht een rol kan spelen. De gemeentelijke erfgoednota, welstandsnota, structuurvisies, stedenbouwkundige plannen, beeldkwaliteitsplannen en landschapsontwikkelingsplannen zijn enkele voorbeelden. Het voordeel hiervan is dat er op verschillende niveaus gewerkt kan worden aan behoud en ontwikkeling.

De gemeente Amsterdam heeft de mate van bescherming van de gebouwen in het centrum op een kaart onderscheiden

Aanvullende waardering

Het centrum van Amsterdam heeft in 2000 de status van beschermd stadsgezicht gekregen. Met de bestemming 'gemengde doeleinden' in het beschermende bestemmingsplan kunnen gebouwen van functie wisselen. Zo kan een kantoorverdieping zonder bestemmingswijziging worden gebruikt voor wonen. Deze flexibiliteit in functies gaat samen met de bescherming van de gebouwen. Daarvoor is de 'Beleidsnota waarderingskaart beschermd stadsgezicht' door de gemeenteraad vastgesteld. De bebouwing is ingedeeld in verschillende orden. Orde 1 betreft beschermde gemeentelijke en rijksmonumenten. Orde 2 omvat beeldbepalende gebouwen waarbij behoud het uitgangspunt is. Orde 3 gaat over gebouwen die goed in het stadsbeeld passen, maar die eventueel vervangen mogen worden door nieuwbouw. De Amsterdamse 'architectuurordenkaarten' worden, samen met een bouwhistorische-waardekaart voor het middeleeuwse stadshart, gebruikt bij het ontwikkelen en beoordelen van bouwplannen.

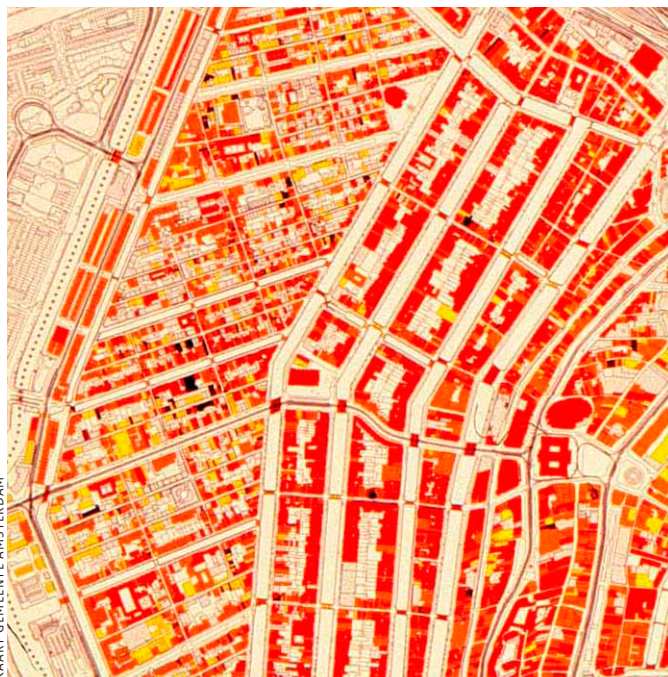
Vroeg stadium

Bij bouwplannen en inrichtingsvisies is het belangrijk in een vroeg stadium uitgangspunten te formuleren die aansluiten bij het karakter van het beschermde gezicht. Dit proces is een samenspel tussen cultuurhistorici, planologen en ontwerpers. Ontwerpers zoals landschapsarchitecten, stedenbouwkundigen en architecten spelen een essentiële rol. Zij leggen de verbinding tussen oud en nieuw, en maken een vertaling van waarde naar ingrediënten voor nieuwe ontwerpen.

In binnensteden is bijvoorbeeld de structuur van aaneengesloten bebouwing met de prominente positie van kerken en stadhuizen zeer kenmerkend. In het geval van nieuwbouw kunnen de omliggende bouwhoogten en aaneengesloten bebouwingswanden als uitgangspunt voor het ontwerp centraal staan. Bij historische buitenplaatsen en landgoederen kunnen zichtlijnen van en naar het buitengebied gevrijwaard blijven van begroeiing of bebouwing. Laanbeplanting kan opnieuw worden aangebracht langs oude wegen, om het landgoedkarakter te versterken.

COMMUNICATIE

Veel gemeenten besteden apart aandacht aan de communicatie over beschermde gezichten. Zo wordt voor bewoners duidelijk wat het doel is en wat de gevolgen zijn. Sommige gemeenten wijden op hun site een afzonderlijke pagina aan gezichten. De gemeente Breda geeft in zijn Erfgoedbrief uitleg over het stadsgezicht en wat dit betekent voor bewoners. Onder andere de gemeenten Amsterdam, Brunssum en Arnhem hebben brochures uitgegeven voor bewoners van een gezicht. Dit zijn uitstekende initiatieven, die bewoners bewust maken van de bijzondere waarde van hun gebied en van de regels die er gelden. De kennisoverdracht draagt bij aan het bereiken van draagvlak voor behoud van het historische karakter.

KAART GEMEENTE AMSTERDAM

Karakter als geheel

Willem Marinus Dudok was van 1915 tot 1954 directeur van de Dienst Gemeentewerken van Hilversum. Hij trad op als ontwerper van gebouwen en stedenbouwkundige structuren, waaronder woningbouwcomplexen uit 1925 in Hilversum-Oost. Deze wijk is tegenwoordig een beschermd gezicht. De technische kwaliteit van de gebouwen was bij de aanwijzing echter matig. Veel woningen waren naar moderne maatstaven te klein. Restauratie van alle woningen was financieel niet haalbaar. Samenvoeging van woningen zou leiden tot te hoge huren. Architect Hans Ruijsseenaars heeft een kaderplan gemaakt voor Liebergen, een onderdeel van Hilversum-Oost. Hij ging uit van een combinatie van behouden en vervangen. Handhaving van het karakter van de wijk als geheel was daarbij het uitgangspunt. Bij restauratie en renovatie werd de architectonische detaillering teruggebracht, die in de loop der tijd verdwenen was. De architectuur van vervangende nieuwbouw is geïnspireerd op de oorspronkelijke ontwerpen van Dudok.

De nieuwbouw (links) in het gezicht Hilversum-Oost handhaaft het beeld van Dudok (rechts)

MODERNISERING VAN DE MONUMENTENZORG

Per 1 januari 2012 is het Besluit ruimtelijke ordening gewijzigd. In artikel 3.1.6 lid 2 onder a is nu bepaald dat er bij het opstellen van alle bestemmingsplannen rekening wordt gehouden met de cultuurhistorie. Dus niet alleen in die voor beschermde gezichten. De beschermde stads- en

dorpsgezichten blijven gehandhaafd, vanwege de gunstige betekenis die deze beschermde status heeft. Voor waardevolle gebieden uit de bouwperiode 1945-1965 is gekozen voor borging via het ruimtelijke spoor. In zijn Visie erfgoed en ruimte uit 2011 heeft het Rijk daarvoor zogenaamde 'nationale wederopbouwgebieden' opgenomen.

INFORMATIE EN ADVIES

Wilt u meer weten of advies over dit onderwerp, neem dan contact op met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: InfoDesk, 033 – 421 7 456, info@cultureelerfgoed.nl.

NUTTIGE WEBADRESSEN

- www.cultureelerfgoed.nl, met informatie over wanneer er wel en geen omgevingsvergunning nodig is in een beschermd gezicht, en met de publicaties *Vergunningvrij en Monumenten en beschermde gezichten*.
- www.cultureelerfgoed.nl/monumenten/stads-en-dorpsgezichten, met de aanwijzingsbesluiten van de beschermde gezichten en de toelichtingen daarop.
- www.cultureelerfgoed.nl/handreikingserfgoed-en-ruimte, met jurisprudentie over beschermende bestemmingsplannen, voorbeeldregels en voorbeeldplannen. Ook is de uitgave *Eigen haard is goud waard* hier te vinden.
- www.projectenbankcultuurhistorie.nl, met voorbeelden die betrekking hebben op beschermde gezichten.
- www.ruimtelijkeplannen.nl, met bestemmingsplannen voor beschermde gezichten die redelijk recent zijn vastgesteld.
- www.monumenten.nl, met informatie over beschermde stads- en dorpsgezichten.
- www.kich.nl, met cultuurhistorische-waardekaarten van beschermde gezichten.
- De provinciale websites, met cultuurhistorische-waardekaarten van de provincies.

ANDERE GIDSEN

Deze en andere gidsen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kunt u vinden op www.cultureelerfgoed.nl.

- *Stads- en dorpsgezichten en het bestemmingsplan*
- *Beheer en onderhoud van monumentale begraafplaatsen*
- *De wederopbouw (1940-1965) nader bezien*
- *Vroeg-naoorlogse woonwijken*
- *Infrastructuur*
- *Historische wegen*
- *Ruilverkaveling*
- *Ontginningen uit de twintigste eeuw*
- *Stelling van Amsterdam*
- *De Afsluitdijk*
- *De Nieuwe Hollandse Waterlinie*
- *Wet op de archeologische monumentenzorg*
- *Behoud in situ*
- *Archeologie en ruimtelijke ordening*
- *Gemeentelijke archeologische verwachtingskaarten*
- *Beekdalen en archeologie*

Gids Wetten en regelingen 2 augustus 2012

Eindredactie Dirk Snoodijk

Redactieraad Ruben Abeling, Thomas van den Berg, Taco Hermans, Michiel van Hunen, Ben Kooij, Mariël Kok, Cor van Kooten, Renate Pekaar en Danielle Takens

Tekst Jaap Evert Abrahamse, Fulco van den Berg, Fon Habets, Lammert Prins, Lodewijk van Roij, Cees van Rooijen en Peter Timmer

Afbeeldingen Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, tenzij anders vermeld

Vormgeving ontwerpjanhaandrikman, Doornenburg

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

ISSN 2210-4704

Gratis abonnement op het Tijdschrift van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: info@cultureelerfgoed.nl of 033 – 421 7 456.

De InfoDesk is er ook voor adreswijzigingen en al uw vakinhoudelijke vragen.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 – 421 7 421 | fax 033 – 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl (met routebeschrijving en parkeermogelijkheden)

Archief, bibliotheek en collecties

Open ma t/m vr 9-17 uur
bibliotheek@cultureelerfgoed.nl

Vestiging Lelystad

Oostvaardersdijk 01-04 | 8244 PA Lelystad
0320 – 269 700

Vestiging Amsterdam

Hobbemastraat 22 | 1071 ZC Amsterdam
033 – 421 7 421

Vestiging Rijswijk

Visseringlaan 3 | 2288 ER Rijswijk
070 – 307 3 800

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staat voor de bescherming van het roerende en onroerende erfgoed van nationaal belang. Met specialistische kennis stimuleert de dienst een goede zorg voor archeologie, monumenten, cultuurlandschap, beeldende kunst en kunstnijverheid.

Een bezoek aan de Rijksdienst in Amersfoort valt wellicht te combineren met een bezoek aan Kunsthal Kade verderop in hetzelfde gebouw. Zie voor de actuele tentoonstellingen www.kunsthalgade.nl.